

майнових прав та забезпечення участі у торговому обігу. «Приватне право» було (і залишилося надалі) цивілізаційним феноменом високого рівня узагальнення, що в підсумку зумовлює виправданість оцінки його не як галузі права, а як концепту, що, власне, знайшло відображення у класичній сентенції Ульпіана, стосовно поділу вивчення права на право приватне і право публічне.

Викладене дає підстави для висновку, що сучасна інтеграція у галузі права не є якимось геть новим явищем, що вона мали прототипи, котрі заслуговують на увагу та вивчення під новим кутом зору, зумовленим потребами сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інтеграційний процес: засади правового регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://vuzlib.com/content/view/1372/92/>
2. Тетяна Коць. Інтегративний – інтеграційний – інтегрований – інтегрувальний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine70-15.pdf>
3. Холланд, Р. Октавиан Август: Крестный отец Европы : [пер. с англ.] / Р. Холланд; Е. Корягина. – М. : АСТ: Астрель, 2010. – 348, [4]с.

Гринько Світлана Дмитрівна

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

JUS GENTIUM ЯК ПІДГРУНТЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Jus gentium (у пер. з лат. мови – *право народів*) – це система приватного права Стародавнього Риму, що складалася з правових норм, які регулювали приватні відносини за участю іноземців-перегринів.

У 1-й книзі «Інституцій» зазначається, що римський юрист Ульпіан приватне право поділив на три частини *jus naturale* (природне право), *jus gentium* (право народів), *jus civile* (цивільне право). *Jus naturale* – це те, чому природа навчила усе живе, оскільки це право властиве не лише людському роду, а й тваринам, які народжуються на землі й в морі, та птахам; сюди відноситься союз чоловіка і жінки (шлюб), народження та виховання дітей (D.1.1.1.3). *Jus gentium* – це те, чим користуються народи людства; можна з легкістю зрозуміти його відмінність від природного права: останнє є спільним для усіх тварин, а перше – лише для людей (в їх відносинах) між собою (D.1.1.1.4). *Jus civile* – це не відділене від природного права чи від права народів й не у всьому додержується

їх; якщо ми що-небудь додаємо до загального права чи що-небудь з нього виключаємо, то ми створюємо власне, тобто цивільне право (D.1.1.6) [1].

Крім трьох частин у системі приватного права Стародавнього Риму набуло особливого значення *jus praetorium* (преторське право). Юрист Папініан пояснив *jus praetorium* як те, що ввели претори для сприяння цивільному праву або для доповнення або виправлення для суспільної користі; воно називається також на честь преторів *jus honorarium* (D.1.1.7.1) [1].

Поява системи права *jus gentium* зумовлена розвитком виробництва та обміну, розширенням торговельного обігу, коли виникла необхідність визнання за іноземцями-перегринами основних приватних прав (права власності, права на укладення договорів та ін.). У другій половині періоду республіки, коли Рим стає центром всесвітньої торгівлі, туди стікаються маси іноземців-перегринів. З'являються ділові відносини римських громадян із іноземцями-перегринами та між самими перегинами. Тому виникла потреба врегулювати такі відносини [2, с. 20].

Jus gentium мало значення універсального права, оскільки його дія поширювалася на всіх учасників торговельного обігу, незалежно від громадянства, на відміну від *jus civile*, дія якого поширювалася лише на римських громадян, а також національного права народів, які приймали участь у римському товарообігу [3, с. 119]. Таким чином *jus gentium* не було пов'язано з правовою системою будь-якої держави та набуло значення правового порядку, який має дотримуватися всім людством.

Jus gentium було правом прогресивним, гнучким і надавало свободу у прийнятті рішень, оскільки краще та швидше пристосовувалося до потреб населення, тоді як *jus civile* було обтяжено суворим формалізмом і змінювалося лише у спеціальному порядку. *Jus gentium* було розраховано на суттєво широке коло учасників тих чи інших відносин [4, с. 46-47].

Jus gentium застосовувалося римським претором зі справ іноземців-перегринів (*praetor peregrinus*), який фіксував норми цієї системи права. На цього магістрата покладалася судова функція щодо спорів між римськими громадянами та іноземцями чи між іноземцями різних національностей. У таких випадках *praetor peregrinus* розглядав спори не за принципами національних правових систем, а за спільними для усіх правових систем принципами справедливості, добросовісності, розумності, тобто за природним розумом [3, с. 119; 4, с. 46].

Міський претор також вирішував спори на підставі *jus gentium*, якщо вони виникали із комерційних відносин. У випадках, коли спір не міг бути вирішений на підставі *jus civile*, претори складали формули позовів із фактів (*in factum conceptae*), де основні моменти запозичувалися із звичаїв міжнародної торгівлі та обігу. Таким чином створювалася система права *jus gentium*.

Система права *jus gentium* в своєму історичному розвитку включала такі елементи: 1) стародавнє право, що регулювало договірні відносини римських громадян із іноземними громадами щодо встановлення взаємного права укладення шлюбу (*conubium*) та права торгівлі (*commercium*); 2) звичаєве право, що застосовувалося у практиці торгових відносин і мало загальний характер завдяки племінному родству та тісним економічним зв'язкам членів латинського союзу, наприклад, вільні від формалізму правочини обміну; 3) торгівельні інститути різних частин Римської імперії, запозичені у зв'язку з включенням до римської держави нових провінцій.

Поступово *jus gentium* почало зближуватися з іншими системами права Стародавнього Риму (цивільним і преторським). Такому зближенню, насамперед, сприяло надання іноземцям-перегринам римського громадянства після закону Каракалли. Преторське право, підтримуючи та розвиваючи *jus civile*, водночас застосовувало принципи *jus gentium*, зокрема принципи справедливості, свободи договору. Іншим істотним фактором розвитку *jus gentium* стало запровадження екстраординарної когніції, як більш вільної форми вирішення спорів [3, с. 120].

Jus gentium істотно вплинуло на сферу договірних відносин, завдяки чому створювалися нові типи договорів, на відміну від *jus civile*, незалежно від будь-яких святкових обрядів і формалізму загалом. Разом з тим вплив *jus gentium* на *jus civile* був взаємним, тому норми *jus civile* щодо правочинів стипуляції, письмового зобов'язання і погашення зобов'язання стали поширюватися й на перегринів і провінції [2, с. 22]. Таким чином римляни прирівнювали *jus gentium* до *jus civile*. Як зазначав римський юрист Цицерон: «Що відноситься до права народів, те повинно визнаватися й цивільним» [2, с. 22]. Отже, матеріальний зміст системи *jus gentium* було перенесено до римського приватного права.

Таким чином, *jus gentium* у Стародавньому Римі набуло значення міжнародного приватного права, яким регулювалися комерційні (торгівельні) відносини між різними народами. Воно становило право, загальне для усіх народів, оскільки складалося з правил, що визнавалися усіма народами, наприклад родство, повага батьків, реакція проти зла тощо [3, с. 120]. У своїй сентенції Гай зазначав: «Право, яке природній розум встановив між людьми, дотримується в усіх однаково й називається правом народів, начебто тим правом, яким користуються всі народи» (D.1.1.9) [1]. Видатний дослідник римського права Й.О. Покровський називав «*jus gentium*» лабораторією, де перероблювалися різноманітні норми різних народів античного світу, які приймали участь у міжнародній торгівлі, в єдине інтернаціональне ціле, для того щоб надалі змінити й саме римське право у дусі тієї ж інтернаціональності» [3, с. 120]. Відповідно *jus gentium* можна розглядати як перші спроби юридичної думки у сфері філософії права. Тому від *jus gentium* походить міжнародне приватне право.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок про те, що *jus gentium* у Стародавньому Римі набуло подвійного значення: 1) право, що регулювало приватні відносини за участю іноземців-пeregринів; 2) міжнародне приватне право, загальне право для усіх народів, що визнається ними. Саме у другому значенні *jus gentium* можна розглядати як прообраз сучасного міжнародного приватного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дигести Юстиніана: [в 8 т.] / [пер. с латинського Кофанова Л.Л., Смышляева А.Л., Щеголева А.В., Ляпустина Е.В. и др.]; [отв.ред. Л.Л. Кофанов]. – М. : Статут, 2002. – Т. I. – 584 с.
2. Римское частное право : [учебник] / И.Б. Перетерский, В.А. Краснокутский, Е.А. Флейшиц и др. ; [под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского]. – М. : Юристъ, 2001. – 544 с.
3. Покровский И.А. История римского права / И.А. Покровский. – Минск : Харвест, 2002. – 528 с.
4. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: [підручник] / О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.

Коссак Володимир Михайлович

*д.ю.н., професор, Заслужений юрист України,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету ім. І. Франка*

ПРОТИПРАВНА ПОВЕДІНКА І ВИНА ЯК ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ (РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ)

Римські юристи відповідальність за заподіяну шкоду не вважали абсолютною, тому передбачали обставини, за яких боржник звільнявся від обов'язку її відшкодувати. До таких обставин вони відносили випадок (*casus*). У Стародавньому Римі поняття «випадок» («*casus*») застосовувалося у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні воно охоплювало усі випадки заподіяння шкоди за відсутністю вини боржника, а також третіх осіб. У вузькому розумінні, поняття «випадок» застосовувалось для позначення одного із видів випадкового заподіяння шкоди – простого випадку. Римські юристи вже розрізняли простий випадок (*casus*) і непереборний випадок (*casus major*). Простий випадок і непереборна сила римлянами вважалися обставини, які